

European Commission
against Racism and Intolerance

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

CRI(2023)30
Version Serbe
Serbian version

OPŠTA PREPORUKA ECRI BR. 17

O SPREČAVANJU I SUZBIJANJU NETOLERANCIJE I DISKRIMINACIJE PROTIV LGBTI OSOBA

USVOJENA 28. JUNA 2023. GODINE

Strazbur, 28. septembar 2023.

Prevod sufinansirala
Evropska unija

Imajte na umu da je ovaj dokument prevod. U slučaju sumnje, pogledajte originalne verzije na engleskom i francuskom jeziku

Ovaj prevod je pripremljen uz finansijsku podršku Evropske unije i Saveta Evrope. Sadržaj je isključiva odgovornost Saveta Evrope i ne predstavlja nužno zvanične stavove Evropske unije.

Sekretarijat ECRI
Generalni direktorat za demokratiju i ljudsko dostojanstvo
Savet Evrope
F - 67075 STRASBOURG Cedex
Tel.: +33 (0) 390 21 46 62
E-pošta: ecri@coe.int

www.coe.int/ecri

 @ECRI_CoE

UVOD

1. Mandat ECRI i namera ove Opšte preporuke (OP) jeste da radi na sprečavanju i suzbijanju diskriminacije i netolerancije prema lezbejkama, homoseksualcima, biseksualnim, transrodnim i interseksualnim¹ (LGBTI²) osobama i da pomogne u razvoju društva koje prihvata LGBTI osobe.³ U ovom kontekstu, važno je naglasiti da, iako su OP ECRI namenjene institucijama država članica, sprečavanje i suzbijanje diskriminacije i netolerancije prema LGBTI osobama i razvoj inkluzivnog društva treba shvatiti kao odgovornost svih članova društva.
2. Širom područja Saveta Evrope, LGBTI osobe i dalje doživljavaju visoke stope diskriminacije i zlostavljanja, uključujući nasilje, zbog svoje seksualne orijentacije, rodnog identiteta i polnih karakteristika.⁴ Pojedinci takođe mogu biti izloženi diskriminaciji i zlostavljanju zbog povezanosti sa LGBTI osobama i/ili zbog njihove percipirane seksualne orijentacije, rodnog identiteta i polnih karakteristika. Netolerancija prema LGBTI osobama se manifestuje na složene i različite načine, a njene posledice negativno utiču na pravni, društveni, politički i kulturni identitet LGBTI osoba.
3. U Evropi ne postoji monolitna ili jednodimenzionalna LGBTI populacija. Pa ipak, lezbejke, gejevi, biseksualne, transrodne i interseksualne osobe trpe diskriminaciju i netoleranciju, koja može biti ukorenjena u uobičajenim problemima kao što su seksizam, mizoginija, patrijarhat i kruta uverenja o identitetu, telu, seksualnosti i rodnim ulogama. Iako se mnoge lezbejke, gejevi, biseksualne, transrodne i interseksualne osobe identifikuju širim LGBTI terminima, druge osobe veruju da sveobuhvatni termin „LGBTI” ne odražava dovoljno specifičnost njihovih životnih iskustava.
4. U osmišljavanju mera za suzbijanje diskriminacije i netolerancije prema LGBTI osobama, kreatori politika (lokalni/regionalni i nacionalni) moraju uzeti u obzir različitost između seksualne orijentacije, rodnog identiteta i polnih karakteristika u Evropi. Ovo uključuje priznavanje pojedinaca koji spadaju u više od jedne LGBTI potkategorije i koji mogu doživeti različite oblike netolerancije i diskriminacije. ECRI posebno priznaje jedinstvena iskustva, izazove i ranjivosti sa kojima se suočavaju lezbejke, biseksualne, transrodne i interseksualne žene. Takođe treba ukazati na to da, strategije za pomoć jednoj od grupa među LGBTI populacijom, kao što su gej muškarci ili lezbejke, ne ugrožavaju prava drugih populacija, kao što su transrodne i interseksualne osobe, takve strategije ne moraju da adresiraju specifične potrebe drugih grupa. Institucije moraju da budu svesne zahteva svih ljudi i grupa koje doživljavaju diskriminaciju i netoleranciju na osnovu stvarne ili percipirane seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili polnih karakteristika.
5. LGBTI takođe se ne može odvojiti od drugih karakteristika, uključujući „rasu”,⁵ etničko ili nacionalno poreklo, državljanstvo, veroispovest, pol i invaliditet.⁶ Mera u kojoj se LGBTI osoba

¹ Interseksualne osobe se rađaju sa biološkim polnim karakteristikama koje se ne uklapaju u društvene norme ili medicinske definicije onoga što osobu čini muškarcem ili ženom. Postoji mnogo oblika interseksualnosti. To je čitav spektar oblika ili krovni termin, a ne jedna kategorija. Kompletnu diskusiju i objašnjenje LGBTI terminologije pogledajte u Rečniku ECRI dostupnom na web-sajtu Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije, <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/ecri-glossary>.

² Iako se izraz „LGBTI” posebno odnosi na lezbejke, homoseksualce, biseksualne, transrodne i interseksualne osobe, Opštu preporuku br. 17 treba primeniti na sve ljude, uključujući nebinarne populacije, koji doživljavaju diskriminaciju, nasilje i netoleranciju na osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili polnih karakteristika.

³ ECRI se bavi netolerancijom i diskriminacijom LGBT osoba od 2013. godine, kada je započela svoj peti ciklus praćenja. Kao deo Saveta Evrope, ECRI je dobila podršku da se bavi pravima LGBT osoba nakon što je Komitet ministara Saveta Evrope usvojio Preporuku CM/Rec(2010)5 o merama za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Prilikom sastavljanja liste prioritarnih oblasti za svoj šesti ciklus praćenja, i nakon dijaloga sa akterima civilnog društva i telima za ravnopravnost u državama članicama, ECRI je odlučila da dodatno uključi prava interseksualnih osoba i diskriminaciju na osnovu polnih karakteristika u svoj rad. Sekretarijat ECRI je 2021. godine objavio Informativni bilten o LGBTI pitanjima te je, kroz svoj rad na praćenju, ECRI usvojila snažan pristup kako identifikovanju, tako i zagovaranju ljudskih prava LGBTI osoba.

⁴ U skladu sa Rečnikom ECRI (2023), ECRI shvata *seksualnu orijentaciju* kao *kapacitet svake osobe za duboku emocionalnu, ljubavnu i seksualnu privrženost pojedincima, kao i intimne i seksualne odnose sa pojedincima različitog pola ili istog pola ili više od jednog pola*. ECRI pod *rodnim identitetom* podrazumeva *duboko osećanje unutrašnjeg i individualnog iskustva svake osobe o rodu, koje može, ali i ne mora da odgovara polu dodeljenom pri rođenju, uključujući lični osećaj tela (koji može uključivati, ako je slobodno izabran, modifikacije telesnog izgleda ili funkcije medicinskim, hirurškim ili drugim sredstvima)*. Važno je da rodni identitet takođe uključuje izražavanje roda, uključujući odevanje, govor i manire. ECRI pod *polnim karakteristikama* podrazumeva *hromozomske, gonadne i anatomske karakteristike osobe, koje uključuju primarne polne karakteristike, kao što su reproduktivni organi i genitalije, i/ili promene u hromozomskim strukturama i hormonima; i sekundarne polne karakteristike, kao što su mišićna masa, grudi i/ili struktura*.

⁵ S obzirom na to da svi ljudi pripadaju istoj vrsti, ECRI odbacuje teorije zasnovane na postojanju različitih „rasa” (videti, u ovom kontekstu, Mišljenje ECRI o konceptu „rasizacije”, 2021).

⁶ Mandat ECRI proteže se na osnovne „rase”, etničkog/nacionalnog porekla, boje kože, državljanstva, veroispovesti, jezika, seksualne orijentacije, rodnog identiteta i polnih karakteristika. Međutim, ECRI priznaje da LGBTI osobe mogu doživeti diskriminaciju na osnovu svoje seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili polnih karakteristika, što se takođe ukršta sa drugim karakteristikama koje ne spadaju u njen mandat, uključujući invaliditet, klasu, pol, političko ili drugo mišljenje, socijalno poreklo, imovinski status, starost i rođenje. ECRI se usredsređuje na zaštićene karakteristike kojima se ona bavi, ali to ne treba shvatiti kao da ističe bilo kakvu hijerarhiju diskriminacije

može suočiti sa netolerancijom na osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili polnih karakteristika može se značajno oblikovati, menjati ili dopunjavati drugim ključnim aspektima identiteta ili realnosti, kao što je status izbeglice ili pripadnost zajednicama Roma ili Putnika. Na početku ove Opšte preporuke, ECRI potvrđuje da je, u nastojanju da se efikasno izbori sa nasiljem i diskriminacijom protiv LGBTI, od vitalnog značaja da se eksplicitno pozabavi mnogim načinima na koje se LGBTI-fobija ukršta sa drugim fenomenima, uključujući rasizam, ksenofobiju, seksizam, ableizam i versku netoleranciju.

I. Istorijat

6. Širom Evrope ljudska prava LGBTI osoba imaju složenu i zabrinjavajuću istoriju.⁷ Lezbejke, gejevi, biseksualne, transrodne i interseksualne osobe su kroz istoriju često bile predmet stigmatizacije, nejednakosti i nasilja. Bile su proganjane, isključivane iz društva i zatvarane, čak i u nacističke koncentracione logore tokom Drugog svetskog rata.

7. U mnogim delovima Evrope, sporazumni seksualni odnos osoba istog pola predstavljao je krivično delo sve do druge polovine dvadesetog veka. Ovakvi krivični zakoni, koji su se često široko tumačili i primenjivali, ne samo da su uskraćivali ljudima pravo na najosnovnije akte fizičkog i emocionalnog samoizražavanja već su se u političkom i drugom javnom diskursu koristili kao opravdanje za širi progon, uključujući ucene, uznemiravanje i nasilje.

8. Iako su zakoni koji kriminalizuju homoseksualnost češće bili usmereni protiv muške istopolne intimnosti, njihovo postojanje je takođe legitimisalo društveno i pravno zlostavljanje lezbejki i biseksualnih žena. Štaviše, bez namere da ukazuje na manje neprijateljstvo prema ženskoj istopolnoj seksualnosti u poređenju sa gej ili biseksualnim muškarcima, isključivanje istopolne intimnosti žena iz krivičnog zakona ilustruje kako je, širom država članica, lezbejska seksualnost često bila nasilno skrivana, potisnuta i podvrgnuta društvenoj regulaciji, uključujući pritisak da se stupi u odnose između različitih polova. Ono što je svima zajedničko je da su i lezbejke i biseksualne žene bile predmet strukturne diskriminacije, kao što su ograničenja u posedovanju imovine i zapošljavanju, koja su možda delovala kao prepreke za ostvarivanje intimnih odnosa istopolnih osoba.

9. Krivični zakoni su takođe korišćeni da se osude transrodne, nebinarne⁸ i druge rodno nekonformne osobe, posebno kroz zakone protiv oblačenja u odeću suprotnog pola, koji su uskraćivali pojedincima pravo da javno ispolje i izraze svoj rodni identitet, kao i kroz diskriminatornu primenu zakona protiv stvaranja bandi koji su nesrazmerno ciljali transrodne osobe u neformalnoj ekonomiji i transrodne osobe koje nemaju redovan stambeni status.

10. Izvan krivičnog zakona, LGBTI osobe su često bile nevidljive. Odredbe zakona o građanskoj i administrativnoj ravnopravnosti, kada su uvedene, često su izostavljale seksualnu orijentaciju, rodni identitet i polne karakteristike. LGBTI osobe su otpuštane sa posla, odvajane od svojih porodica, iseljavane iz svojih domova, udaljavane iz škola i uskraćivana su im osnovna dobra i usluge – sve to bez ikakvog pravnog leka. Nisu priznavane istopolne porodične veze, a LGBTI osobe su se često borile da opravdaju čak i osnovna prava na samoopredeljenje i telesni integritet.

II. Napredak ka poštovanju ljudskih prava LGBTI osoba u Evropi

11. Imajući u vidu ovu zabrinjavajuću istoriju, ECRI pozdravlja činjenicu da je poslednjih godina došlo do značajnog napretka širom područja Saveta Evrope, uključujući formalnu dekriminalizaciju istopolnih seksualnih odnosa u svim državama članicama. Ovaj napredak ka većem poštovanju ljudskih prava LGBTI osoba vidljiv je na svim nivoima evropskog društva – pravnim, političkim, društvenim i kulturnim, doduše u različitim stepenima u državama članicama.

12. Postoje dokazi o rastućoj svesti i većem prihvatanju LGBTI osoba. Pripadnici opšte javnosti, posebno mlađe generacije, ne samo da više znaju o pitanjima koja pogađaju LGBTI osobe, već imaju sve veći kontakt sa LGBTI osobama u svojim ličnim i profesionalnim mrežama.

13. Primera radi, 2019. godine, istraživanje Specijalnog Evrobarometra 493 Evropske komisije

---

ili zaštićenih osoba. Umesto toga, ECRI priznaje kako ove dodatne karakteristike mogu oblikovati, izmeniti i ukomponovati načine na koje LGBTI osobe doživljavaju diskriminaciju i netoleranciju širom područja Saveta Evrope.

⁷ *Diskriminacija po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta u Evropi*, 2. izdanje (Komesar za ljudska prava Saveta Evrope, Izdavaštvo Saveta Evrope, 2011), 21–35.

⁸ *Nebinarnost* treba shvatiti kao krovni termin za rodne identitete koji ne spadaju u rodnu binarnost muškarca ili žene. Ovo uključuje pojedince čiji rodni identitet nije isključivo ni muški ni ženski, kombinaciju muškarca i žene ili nešto između ili izvan roda. Slično upotrebi transrodnih osoba, ljudi obuhvaćeni nebinarnim terminom mogu sebe opisati koristeći jedan ili više različitih termina. Za potrebe Opšte preporuke br. 17, termin „transrodne osobe“ treba shvatiti kao da uključuje nebinarne ljude.

pokazalo je rastuću podršku jednakosti u tadašnjih 28 zemalja Evropske unije na osnovu seksualne orijentacije, istopolnih brakova i prihvatljivosti istopolnih veza.⁹ Ovo prihvatanje i približavanje bili su ključni faktor u rušenju zidova isključenosti za LGBTI osobe i poslužili su kao katalizator za šire javne razgovore o raznolikosti u seksualnoj orijentaciji, rodnom identitetu i polnim karakteristikama.

14. Paralelno sa ovim promenljivim društvenim stavovima, a možda i kao posledica toga, došlo je i do povećanja vidljivosti LGBTI osoba u javnoj sferi. Na primer, sve veći broj evropskih političara identifikuje se kao LGBTI, uključujući i neke koji su bili šefovi vlade ili šefovi države u svojoj zemlji. Izbor LGBTI javnih predstavnika ne samo da ima veliki simbolički značaj već i povećava mogućnost da se glasovi i iskustva LGBTI osoba uzmu u obzir kada se usvajaju lokalne, regionalne i nacionalne politike.

15. U kontekstu pravne reforme, u poslednje tri decenije došlo je do prilično brzih promena u pogledu ljudskih prava LGBTI osoba u nekim državama članicama. Od situacije u kojoj su krivične zabrane bacale senku na LGBTI živote, značajan broj zemalja usvojio je zakonsku zaštitu od diskriminacije, govora mržnje i nasilja motivisanog mržnjom nad LGBTI osobama.

16. Pravni napredak širom Evrope doveo je do veće jednakosti za LGBTI osobe u širokim delovima svakodnevnog života, uključujući zapošljavanje, zdravstvenu zaštitu, obrazovanje i stanovanje.¹⁰ Zakoni o zabrani diskriminacije u državama članicama sve više obuhvataju transrodne osobe. Štaviše, do 2023. godine, 39 zemalja u okviru Saveta Evrope ustanovilo je procedure za zakonsko priznavanje pola.¹¹

17. U okviru porodičnog prava, koje je dugo predstavljalo ključnu prepreku za LGBTI ravnopravnost, od februara 2023. godine, 30 država članica Saveta Evrope dalo je neki oblik pravnog statusa vezama između istopolnih parova. Pored toga, 19 od ovih zemalja je dozvolilo istopolne brakove. Registrovana partnerstva su prvi put dozvoljena u Evropi 1989. godine, a prvi istopolni brakovi sklopljeni su 2001. godine. Sve veći broj država članica sada pravno priznaje LGBTI osobe kao roditelje i daje im puna roditeljska prava i odgovornosti.

18. Poslednjih decenija, institucije Saveta Evrope odigrale su važnu ulogu u unapređenju ljudskih prava LGBTI osoba. Evropski sud za ljudska prava (ECtHR) posebno je izdao niz ključnih presuda o seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu, ubrzavajući reforme širom Evrope i šire. Iz značajnih presuda u predmetima *Dudgeon protiv Ujedinjenog Kraljevstva*¹² i *Goodwin protiv Ujedinjenog Kraljevstva*,¹³ koje su potvrdile da su zakoni koji kriminalizuju homoseksualnost i apsolutne zabrane zakonskog priznavanja roda nekompatibilni sa članom 8 Evropske konvencije o ljudskim pravima (EKLJP), ESLJP je identifikovao brojna prava koja LGBTI osobe treba da uživaju bez obzira na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet.¹⁴ Ovu sudsku praksu dodatno potkrepljuju važne odluke Evropskog komiteta za socijalna prava o diskriminaciji u obrazovanju o seksualnom i reproduktivnom zdravlju,¹⁵ i sterilizaciji koja je nametnuta kao preduslov za zakonsko priznavanje roda.¹⁶

19. Prava na koja se poziva ESLJP u slučajevima koji uključuju LGBTI podnosiocima predstavki ili ljude koji podržavaju LGBTI jednakost kreću se od zaštite od ponižavajućeg postupanja, uključujući zaštitu od govora mržnje i nasilja protiv LGBTI osoba,¹⁷ i pozitivnih obaveza da se

⁹ Specijalni Evrobarometar 493 – Diskriminacija u Evropi: Izveštaj (Evropska komisija, 2019), 122–127.

¹⁰ Zakon o zabrani diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije van tržišta rada (Kancelarija za publikacije Evropske unije, 2020); Prava na ravnopravnost transrodnih i interseksualnih osoba u Evropi – komparativna analiza (Kancelarija za publikacije Evropske unije, 2018).

¹¹ Sprovođenje Preporuke CM/Rec(2010)5 Komiteta ministara o merama za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodno identiteta – Tematski izveštaj o zakonskom priznavanju roda u Evropi, GT-ADI-SOGI(2022)7, Upravni odbor za borbu protiv diskriminacije, različitost i inkluziju (CDADI) – Komitet ministara Saveta Evrope, Radna grupa za seksualnu orijentaciju, rodni identitet, rodno izražavanje i polne karakteristike (GT-ADI-SOGI).

¹² Predstavka br. 7525/7 (ESLJP, 22. oktobar 1981).

¹³ Predstavka br. 28957/95 (ESLJP, 11. jul 2002).

¹⁴ *Salgueiro da Silva Mouta protiv Portugalije*, predstavka br. 33290/96 (ESLJP, 21. decembar 1999); *Identoba i ostali protiv Gruzije*, predstavka br. 73235/12 (ESLJP, 12. maj 2015); Opšte informacije videti u Informativnim biltenima Evropskog suda za ljudska prava o Homoseksualnosti: Krivični aspekti, pitanja seksualne orijentacije i rodni identitet u „Informativni bilteni” (veb-sajt Evropskog suda za ljudska prava), <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=press/factsheets&c>. Videti i Tematske informativne biltene Odeljenja za izvršenje presuda Evropskog suda za ljudska prava, o pravima LGBTI osoba, <https://rm.coe.int/thematic-factsheet-lgbti-eng/1680a3b2d7>.

¹⁵ Međunarodni centar za pravnu zaštitu ljudskih prava (INTERIGHTS) protiv Hrvatske, pritužba br. 45/2007 (2009).

¹⁶ *Transgender Europe i ILGA-Europe protiv Češke*, pritužba br. 117/2015 (2018).

¹⁷ *Oganezova protiv Jermenije*, predstavka br. 71367/12, predstavka br. 72961/12 (ESLJP, 15. maj 2022).

delotvorno istraži svako takvo postupanje,¹⁸ pravo na slobodu i bezbednost,¹⁹ pravo na slobodu izražavanja (koja se odnosi na unapređenje ljudskih prava LGBTI osoba),²⁰ pravo na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja,²¹ i pravo na zakonsko priznavanje roda bez unižavajućih zahteva.²² U sferi zaštite prava na porodični život posebno je aktivan ESLJP, koji potvrđuje da transrodne osobe²³ i istopolni parovi²⁴ mogu da uživaju u porodičnom životu, proširujući zaštitu jednakosti za istopolne parove u oblastima kao što su nasleđivanje stanarskog prava,²⁵ pristup zdravstvenom osiguranju,²⁶ boravišne dozvole²⁷ i usvojenja,²⁸ i priznajući da države ugovornice EKLJP imaju obavezu da zakonski priznaju i obezbede zaštitu istopolnim parovima.²⁹

20. Doprinos Evropskog suda za ljudska prava unapređenju ljudskih prava LGBTI osoba potkrepljen je radom drugih tela i institucija u okviru Saveta Evrope. Komitet ministara je 2010. godine izdao svoju ključnu Preporuku CM/Rec(2010)5 o merama za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. U ovoj preporuci, Komitet ministara je posebno pozvao države članice da „usvoje zakonodavne i druge mere i delotvorno ih sprovode za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, kako bi se osiguralo poštovanje ljudskih prava lezbejki, homoseksualaca, biseksualnih i transrodnih osoba i promovisala tolerancija prema njima”.³⁰

21. Slične preporuke usvojile su i druge institucije Saveta Evrope. Poslednjih godina, Parlamentarna skupština je donela rezolucije o, između ostalih tema, ravnopravnosti transrodnih³¹ i interseksualnih³² osoba, pravu na privatni i porodični život bez obzira na seksualnu orijentaciju³³ i borbi protiv rastuće mržnje prema LGBTI osobama.³⁴

22. Ovaj rad je potkrepljen rezolucijama Kongresa lokalnih i regionalnih vlasti Saveta Evrope, koji sve više poziva lokalne i regionalne institucije da zaštite LGBTI osobe,³⁵ i potvrđuje da se „ni vrednosti (kulturne, tradicionalne ili verske), niti pravila 'dominantne kulture' u određenim državama ne mogu koristiti da bi se opravdao govor mržnje ili bilo koji drugi oblik diskriminacije, uključujući diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta”.³⁶ Štaviše, Komesari za ljudska prava jedan za drugim u svojim mandatima promovisanja svesti i poštovanja ljudskih prava širom država članica igraju važnu ulogu u razjašnjavanju kako zaštitu ljudskih prava treba primeniti na LGBTI osobe u Evropi, pomažući države članice da usvoje politike uključivanja LGBTI i identifikuju kršenja prava kada do njih dođe, kroz izjave, izveštaje o posetama zemljama, komentare o ljudskim pravima i tematske dokumente.³⁷ Evropska komisija za demokratiju kroz pravo (Venecijanska komisija) zauzima sve snažniji stav u odbrani prava LGBTI osoba, posebno tamo gde postoje

¹⁸ *Identoba i ostali protiv Gruzije*, predstavka br. 73235/12 (ESLJP, 12. maj 2015).

¹⁹ Videti npr. *OM protiv Mađarske*, predstavka br. 9912/15 (ESLJP, 5. jul 2016).

²⁰ *Bayev i ostali protiv Rusije*, predstavka br. 67667/09 (ESLJP, 20. jun 2017).

²¹ *Bączkowski i ostali protiv Poljske*, predstavka br. 1543/06 (ESLJP, 3. maj 2007).

²² *AP, Garcon i Nicot protiv Francuske*, predstavka br. 79885/12 (ESLJP, 6. april 2017); *X i Y protiv Rumunije*, predstavka br. 2145/16 (ESLJP, 19. januar 2021).

²³ *X, Y i Z protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, predstavka br. 21830/93 (ESLJP, 22. april 1997).

²⁴ *Schalk i Kopf protiv Austrije*, predstavka br. 30141/04 (ESLJP, 22. novembar 2010).

²⁵ *Karner protiv Austrije*, predstavka br. 40016/98 (ESLJP, 24. jul 2003).

²⁶ *PB i JS protiv Austrije*, predstavka br. 18984/02 (ESLJP, 22. oktobar 2010).

²⁷ *Taddeucci i McCall protiv Italije*, predstavka br. 51362/09 (ESLJP, 30. jun 2016).

²⁸ *X i ostali protiv Austrije*, predstavka br. 19010/07 (ESLJP, 19. februar 2013). U vezi sa pravima transrodnih roditelja, videti: *AM i ostali protiv Rusije*, predstavka br. 47220/19 (ESLJP, 6. jul 2021).

²⁹ *Oliari i ostali protiv Italije*, predstavka br. 18766/11 i 36030/11 (ESLJP, 21. jul 2015); *Fedotova i ostali protiv Rusije*, predstavka br. 40792/10, 30538/14 i 43439/14 (ESLJP, 17. januar 2023); *Buhuceanu i ostali protiv Rumunije*, predstavka br. 20081/19 i 20 ostalih (ESLJP, 23. maj 2023).

³⁰ Preporuka CM/Rec(2010)5 Komiteta ministara Saveta Evrope, preporuka (2).

³¹ Rezolucija 2048 (2015) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o diskriminaciji transrodnih osoba u Evropi, Tekst usvojila Skupština 22. aprila 2015 (15. sednica).

³² Rezolucija 2191 (2017) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o promovisanju ljudskih prava i eliminisanju diskriminacije interseksualnih osoba, Tekst usvojila Skupština 12. oktobra 2017 (35. sednica).

³³ Rezolucija 2239 (2018) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o privatnom i porodičnom životu: Postizanje ravnopravnosti bez obzira na seksualnu orijentaciju, tekst koji je Skupština usvojila 10. oktobra 2018 (3. sednica).

³⁴ Rezolucija 2417 (2022) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o borbi protiv rastuće mržnje prema LGBTI osobama u Evropi, Tekst usvojila Skupština 25. januara 2022 (3. sednica).

³⁵ Kongres lokalnih i regionalnih vlasti Saveta Evrope, Rezolucija 380(2015) o garantovanju ljudskih prava lezbejkama, homoseksualcima, biseksualcima i transrodnim osobama (LGBT): odgovornost za evropske gradove i regione; Kongres lokalnih i regionalnih vlasti Saveta Evrope, Rezolucija 470(2021) o zaštiti LGBTI osoba u kontekstu rastućeg govora mržnje protiv LGBTI osoba i diskriminacije: Uloga lokalnih i regionalnih institucija.

³⁶ Kongres lokalnih i regionalnih vlasti Saveta Evrope, Rezolucija 380(2015) o garantovanju ljudskih prava lezbejkama, homoseksualcima, biseksualcima i transrodnim osobama (LGBT): odgovornost za evropske gradove i regione, (2). Isti argument koristio je i Evropski sud za ljudska prava u predmetu *Beizaras i Levickas protiv Litvanije*, predstavka br. 41288/15 (ESLJP, 14. januar 2020).

³⁷ Videti, na primer, *Ljudska prava i rodni identitet*, CommDH/IssuePaper(2009), Izdavaštvo Saveta Evrope, 2009; *Diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta u Evropi*, 2. izdanje, (Izdavaštvo Saveta Evrope, 2011); *Ljudska prava i interseksualne osobe – Tematski dokument* (Izdavaštvo Saveta Evrope, 2015).

ograničenja u pristupu ili cenzura informacija koje se odnose na seksualnu orijentaciju i rodni identitet.³⁸

III. Kontinuirani izazovi za ljudska prava LGBTI osoba u oblasti Saveta Evrope

23. Iako ECRI pozdravlja ove važne pomake, ona takođe priznaje da su i dalje prisutni mnogi ozbiljni izazovi. Kao i kod primera napretka, kontinuirani izazovi za ljudska prava LGBTI osoba u Evropi su višestruki, čime se ograničava društvena uključenost, pravna zaštita i učešće u svim sferama života LGBTI osoba.

24. ECRI takođe priznaje važnost identifikovanja, planiranja i suprotstavljanja novim izvorima netolerancije i diskriminacije LGBTI osoba ili onim u nastajanju. Na primer, iako napredak u tehnologiji može da unapredi uživanje ljudskih prava i društveno učešće LGBTI osoba, neki oblici tehnologije, kao što je veštačka inteligencija, uključujući prepoznavanje lica i algoritamske sisteme, takođe mogu da se koriste za podrivanje privatnosti, bezbednosti i ravnopravnosti LGBTI osoba.

Nedostatak pouzdanih podataka i adekvatnih politika

25. Širom područja Saveta Evrope nedostaju podaci o rasprostranjenosti, ličnim situacijama (npr. zdravstvenom, ekonomskom i obrazovnom statusu), interseksionalnim karakteristikama i životnim iskustvima LGBTI osoba. Ovaj nedostatak podataka je posebno primetan kada su u pitanju lezbejke, biseksualne, transrodne i interseksualne žene. Može nastati kako zbog ravnodušnosti javnih službenika prema prikupljanju podataka o seksualnoj orijentaciji, rodnom identitetu i polnim karakteristikama, tako i zbog straha kod nekih osoba od otkrivanja svog LGBTI statusa trećim licima, uključujući i one u institucijama. Iako novonastajući podaci, kojih zaista ima, ukazuju na značajne probleme za LGBTI osobe širom Evrope, nedostaci u sistematskom i pouzdanom prikupljanju podataka o LGBTI osobama doprinose poteškoćama – kako u sprečavanju anti-LGBTI diskriminacije, tako i u osmišljavanju odgovarajućih mera za unapređenje uživanja ljudskih prava od strane LGBTI osoba.

26. Bez doslednog razumevanja proživljenih iskustava i izazova sa kojima se suočavaju LGBTI osobe zasnovanog na dokazima, što se odnosi i na one koji doživljavaju interseksionalnu diskriminaciju, kao što su osobe koje pripadaju zajednici Roma i Putnika, kreatori politike nemaju dovoljno resursa da identifikuju i efikasno ciljaju stvarne potrebe ove raznolike populacije. Rezultat je veća verovatnoća usvajanja politika zasnovanih na stereotipima ili pretpostavkama. Ovaj rizik je još veći u slučaju lezbejki, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih žena, koje, zbog problema u regrutovanju i pristupu za potrebe prikupljanja podataka, mogu biti nedovoljno ili premalo zastupljene u aktuelnim lokalnim, regionalnim i nacionalnim podacima. Štaviše, u nedostatku sveobuhvatnih podataka o seksualnoj orijentaciji, rodnom identitetu i polnim karakteristikama, onima koji im se protive je sve lakše da odbace ljudska prava LGBTI osoba i smatraju ih zanemarljivim ili marginalnim problemima. ECRI ponovo potvrđuje da nedostatak podataka ne ukazuje na to da LGBTI osobe ne trpe netoleranciju, nasilje i druge zloupotrebe.

27. Pitanje vidljivosti i pouzdanih podataka posebno je aktuelno u kontekstu interseksualnih osoba. U mnogim evropskim zemljama, uprkos rastućem zagovaranju i formalnoj osudi, postignut je ograničen uspeh u sprečavanju neterapeutskih medicinskih ili takozvanih procedura „normalizacije pola” na interseksualnoj deci bez njihovog slobodnog i informisanog pristanka i bez adekvatnih informacija o mogućim fizičkim i psihičkim efektima na konkretne osobe ili njihove roditelje i staratelje.³⁹ Iako je jedan broj država članica doneo mere za zabranu ili ograničenje ovih intervencija, praksa je u velikoj meri nedovoljno istražena i često se odlučuje u okviru diskrecionog prava i regulative domaćih medicinskih tela i pojedinačnih kliničara. Ove takozvane procedure „normalizacije”, kada se sprovode iz društvenih razloga kao što su anksioznost roditelja, estetske sklonosti ili očekivana buduća stigmatizacija⁴⁰ a bez legitimnog terapeutskog opravdanja,

³⁸ Evropska komisija za demokratiju kroz pravo, mišljenje Mađarske o usklađenosti Zakona LXXIX o izmenama i dopunama određenih zakona za zaštitu dece sa međunarodnim standardima za zaštitu ljudskih prava, Mišljenje br. 1059/2021 CDL-AD(2021)050, usvojeno na 129. plenarnoj sednici (Venecija/onlajn, 10–11. decembar 2021). Evropska komisija za demokratiju kroz pravo, Mišljenje o pitanju zabrane takozvane 'propagande homoseksualizma' u svetlu novijeg zakonodavstva u nekim državama članicama Saveta Evrope, Mišljenje 707/2012 CDL-AD(2013) 022, usvojeno na 95. plenarnoj sednici (Venecija, 14–15. jun 2013).

³⁹ Rezolucija 2191 (2017) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o promovisanju ljudskih prava i eliminisanju diskriminacije interseksualnih osoba, Tekst usvojila Skupština 12. oktobra 2017 (35. sednica); Rezolucija Evropskog parlamenta od 14. februara 2019. o pravima interseksualnih osoba (2018/2878(RSP)).

⁴⁰ Opšte informacije videti u: Rezolucija 2191 (2017) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o promovisanju ljudskih prava i eliminisanju diskriminacije interseksualnih osoba, Tekst usvojila Skupština 12. oktobra 2017 (35. sednica).

predstavljaju jasno kršenje ljudskih prava.⁴¹ Mogu dovesti do doživotnih posledica po interseksualne osobe, uključujući sterilizaciju, teške ožiljke, gubitak seksualne funkcije, psihološku traumu i potrebe za opsežnim naknadnim lečenjem.⁴² Nepotrebne i nedobrovoljne medicinske procedure izazivaju značajnu zabrinutost za pravo na dostojanstvo, telesni integritet i zaštitu od nehumanog ili ponižavajućeg postupanja.⁴³

28. Uopšteno govoreći, na osnovu istraživanja takođe se može zaključiti da, čak i tamo gde su države članice usvojile politike u korist bezbednosti i jednakosti LGBTI osoba, ove populacije i dalje doživljavaju visoke stope nasilja i diskriminacije. Na primer, rezultati istraživanja u tadašnjih 28 zemalja Evropske unije, plus Srbija i Severna Makedonija, otkrili su da je 38% ispitanika iskusilo uznemiravanje u prethodnoj godini jer su LGBTI. U istom istraživanju, 21% ispitanika je naveo da se oseća diskriminisano na poslu zato što su LGBTI, a 37% ispitanika se oseća slično diskriminisanim u oblastima koje se ne odnose na zaposlenje.⁴⁴ Ovi nalazi takođe ilustruju potencijalna ograničenja formalnih pravnih intervencija i sugerišu da, bez obzira na nivo postojeće zaštite, značajan broj LGBTI osoba u Evropi nastavlja da se suočava sa nejednakošću, rizikom i nasiljem.⁴⁵

Potreba za odlučnijim delovanjem u oblasti inkluzivnog obrazovanja

29. LGBTI učenici i studenti⁴⁶ su pod značajnim uticajem propusta da se pitanja seksualne orijentacije, rodnog identiteta i polnih karakteristika, ili pitanja koja se odnose na različitost u porodičnim oblicima, integrišu u politike i prakse koje regulišu sve nivoe obrazovanja. Osetljiv, prilagođen uzrastu i otvoren pristup rodu i seksualnosti može unaprediti poštovanje prema LGBTI učenicima i studentima i sprečiti kulture maltretiranja, uznemiravanja, diskriminacije i nasilja. Nasuprot tome, obrazovne politike zasnovane na ćutanju ili stigmatizaciji mogu ojačati marginalizaciju LGBTI učenika i studenata i legitimizovati predrasude protiv LGBTI osoba.⁴⁷ Takva okruženja stvaraju akutni i hronični stres i negativno utiču na fizičko i mentalno zdravlje i dobrobit LGBTI učenika i studenata.

30. U mnogim evropskim zemljama, obrazovni programi malo pominju LGBTI osobe i različite porodične oblike, bilo zbog formalnih zabrana ili kao posledica zvanične ambivalentnosti. Odsustvo, namerno ili ne, inkluzivnih obrazovnih resursa prilagođenih uzrastu, uključujući sveobuhvatne odnose i seksualno obrazovanje, jača društvenu izolaciju i služi za razlikovanje mladih LGBTI učenika i studenata od njihovih vršnjaka.⁴⁸ Širom Evrope, LGBTI učenici i studenti su posebno podložni maltretiranju, nasilju i zlostavljanju,⁴⁹ koji su često posledica neznanja i nerazumevanja seksualne orijentacije, rodnog identiteta i polnih karakteristika. Inkluzivno obrazovanje je važan faktor u sprečavanju ovakvih nerazumevanja. Uskraćivanje mogućnosti učenicima i studentima da uče o idejama poštovanja, otvorenosti i inkluzivnosti može samo dovesti do daljeg maltretiranja i zlostavljanja.

⁴¹ Komesar za ljudska prava Saveta Evrope, *Ljudska prava i interseksualne osobe – Tematski dokument* (Izdavaštvo Saveta Evrope, 2015).

⁴² Rezolucija 2191 (2017) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o promovisanju ljudskih prava i eliminisanju diskriminacije interseksualnih osoba, Tekst usvojila Skupština 12. oktobra 2017 (35. sednica).

⁴³ Evropski sud za ljudska prava, *M protiv Francuske*, predstavka br. 42821/18 (ESLJP, 19. maj 2022); Specijalni izvestilac o mučenju i drugom okrutnom, nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju, *Izveštaj specijalnog izvestioca o mučenju i drugom okrutnom, nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju*, Dokument UN br. A/HRC/31/57 (5. januar 2016). Evropski sud za ljudska prava još nije doneo odluku o tome da li su takozvane intervencije u svrhu „normalizacije” kompatibilne sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima. Međutim, videti raspravu ESLJP-a o takvim postupcima u kontekstu člana 3 u presudi u kojoj je ESLJP na kraju zaključio da je tužba neprihvatljiva; Evropski sud za ljudska prava, *M protiv Francuske*, predstavka br. 42821/18 (ESLJP, 19. maj 2022).

⁴⁴ Agencija za osnovna prava Evropske unije, EU-LGBTI: A long way to go for LGBTI equality, Luksemburg, Kancelarija za publikacije Evropske unije (2020).

⁴⁵ Videti, na primer, Marie-Anne Valfort, *LGBTI in OECD Countries: A Review*, OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 198 (2017, OECD Publishing, Paris); Committee on Equality and Non-Discrimination of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, *Combating rising hate against LGBTI people in Europe* (Doc. br. 15425, 17. decembar 2021); Rezolucija 2417 (2022) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o borbi protiv rastuće mržnje prema LGBTI osobama u Evropi, Tekst usvojila Skupština 25. januara 2022 (3. sednica).

⁴⁶ Za potrebe Opšte preporuke br. 17, ECRI priznaje da postoje suštinske razlike između učenika i studenata u različitim kontekstima i da će ti konteksti oblikovati način na koji učenici i studenti doživljavaju LGBTI-fobičnu diskriminaciju i netoleranciju, i koristi izraz „LGBTI učenici i studenti” kojim obuhvata sve LGBTI učenike i studente, uključujući učenike koji pohađaju predškolski program i vrtić, kao i, po potrebi, učenike i studente sa LGBTI roditeljima.

⁴⁷ *Safe at school: Education sector responses to violence based on sexual orientation, gender identity/expression or sex characteristics in Europe* (Savet Evrope, 2018), 37-39. Takođe videti: Komentar za ljudska prava Saveta Evrope, „Sveobuhvatno seksualno obrazovanje štiti decu i pomaže u izgradnji sigurnijeg, inkluzivnog društva” (21. jul 2020).

⁴⁸ Videti UNESCO, *International technical guidance on sexuality education: an evidence-informed approach* (UNESCO, 2018) <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000260770>.

⁴⁹ *Safe at school: Education sector responses to violence based on sexual orientation, gender identity/expression or sex characteristics in Europe* (Savet Evrope, 2018), 22–24.

Nedostatak formalnog priznanja i zaštite za istopolne parove i LGBTI porodične veze

31. Uprkos značajnom napretku poslednjih godina, i dalje postoji određeni broj država članica Saveta Evrope bez formalnog priznanja ili zaštite LGBTI porodičnih veza. U ovim zemljama, odnosi između istopolnih parova nemaju pravni status, što se odnosi i na brak, registrovano partnerstvo ili vanbračnu zajednicu. LGBTI osobe takođe mogu otkriti da njihova istopolna veza, formalizovana u jednoj državi članici, nije zakonski priznata kada se presele u drugu evropsku zemlju.⁵⁰ U praksi, odsustvo zakonskog priznavanja izlaže istopolne parove socijalnoj i finansijskoj ranjivosti, nedostaje im pristup čak i osnovnim socijalnim pogodnostima i uskraćuje im se pravo da donose važne odluke o bliskim srodnicima, što se odnosi i na odluke koji se odnose na hitnu medicinsku pomoć.

32. LGBTI osobe takođe imaju malo zaštite u odnosu na svoju decu. Isključeni iz svih formalnih puteva za stvaranje porodice, kao što su usvajanje i potpomognuta reprodukcija, ove LGBTI osobe, posebno nebiološki roditelji, ne nalaze sigurnost za svoje postojeće porodične jedinice i mogu biti lišene pristupa svojoj deci bez delotvornog pravnog leka. Ovo takođe ima negativne posledice po pravo dece na uživanje u porodičnom životu. U određenom broju država članica LGBTI roditelji takođe mogu biti lišeni svog pravnog statusa roditelja, iako se ovaj status valjano primenjuje u drugoj državi članici.⁵¹

33. Neke države članice sada ukidaju, ili ne sprovode, ranije usvojene zakone, koji su podržavali ljudska prava LGBTI osoba. Ovo povlačenje, koje je evidentno u sferi porodičnog života i drugim oblastima prava, materijalno umanjuje bezbednost i ravnopravnost LGBTI osoba.⁵² Takođe je sve više dokaza da nacionalne jurisdikcije odbijaju da sprovedu ključnu zaštitu za LGBTI osobe, kao što su partnerska prava⁵³ i roditeljska prava,⁵⁴ i sloboda izražavanja LGBTI identiteta,⁵⁵ čak i kada to zahteva od njih ili Evropski sud za ljudska prava ili Sud pravde Evropske unije.

Propust da se obezbedi zakonsko priznavanje roda i zaštita transrodnih osoba

34. U određenom broju evropskih zemalja, pristup pravnoj zaštiti, posebno onoj koja se odnosi na transrodne populacije, kao što je pravo na zakonsko priznavanje roda, zavisi od toga da li pojedinac trpi nasilje ili napade.⁵⁶ Ovi preduslovi za ostvarivanje osnovnih prava mogu, u zavisnosti od jurisdikcije, da poprime niz različitih oblika, kao što su obaveze podvrgavanja neželjenom medicinskom tretmanu ili operaciji, sterilizacija, prinudni razvod iz postojećih brakova ili plaćanje značajnih naknada. Zahtevi često deluju kao nepremostiva prepreka za mnoge transrodne osobe koje žele da ostvare svoja ljudska prava. Takođe postoje dokazi da su, uprkos opštoj podršci zakonskom priznavanju roda, stavovi javnosti u velikom broju evropskih zemalja protiv ovog suštinskog ljudskog prava u velikoj meri očvrslili.⁵⁷

Nedostatak zakonskih garancija za interseksualne osobe

35. Odsustvo formalne zaštite interseksualnih osoba je posebno akutno. Nekoliko evropskih zemalja pruža eksplicitnu zaštitu interseksualnih osoba kroz uključivanje „polnih karakteristika” kao formalnog osnova u zakone o ravnopravnosti i zabrani diskriminacije, kao i zakone o borbi protiv govora mržnje i zločina iz mržnje. U drugim jurisdikcijama, pitanje da li bi domaći sudovi tumačili postojeće „polne” ili „rodne” zaštite tako da uključuju nejednako postupanje prema interseksualnim osobama ostaje otvoreno. Ova situacija doprinosi nesigurnoj poziciji u kojoj se mogu naći interseksualne osobe širom Evrope.⁵⁸

⁵⁰ Videti, na primer, presudu od 5. juna 2018, *Coman*, C673/16, EU:C:2018:385; *Relu-Adrian Coman i ostali protiv Rumunije*, predstavnica br. 2663/21 (ESLJP, izrečena 9. februara 2021).

⁵¹ Presuda od 14. decembra 2021, *V.M.A.*, C490/20, EU:C:2021:1008. Takođe videti: Alina Tryfonidou and Robert Wintemute, *Obstacles to the Free Movement of Rainbow Families in the EU: Study Required by the PETI Committee* (Evropska unija, 2021).

⁵² Videti, na primer, Omnibus zakon T/9934 (maj 2020), član 3, Mađarska; Ustavni sud Bugarske, Ustavni spis br. 3/2018, Odluka br. 13 (27. jul 2018); Nacrt zakona br. 301/1995 (mart 2023), Slovačka.

⁵³ *Relu-Adrian Coman i ostali protiv Rumunije*, predstavnica br. 2663/21 (ESLJP, izrečena 9. februara 2021); presuda od 5. juna 2018, *Coman*, C673/16, EU:C:2018:385.

⁵⁴ Presuda od 14. decembra 2021, *V.M.A.*, C490/20, EU:C:2021:1008.

⁵⁵ *Bayev i ostali protiv Rusije*, predstavnica br. 67667/09 (ESLJP, 20. jun 2017).

⁵⁶ *Ljudska prava i rodni identitet*, CommDH/IssuePaper(2009), Izdavaštvo Saveta Evrope, 2009; *Sprovođenje Preporuke CM/Rec(2010)5 Komiteta ministara o merama za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta – Tematski izveštaj o zakonskom priznavanju roda u Evropi*, dokument GT-ADI-SOGI(2022)7, CDADI, GT-ADI-SOGI.

⁵⁷ *Specijalni Evrobarometar 493 – Diskriminacija u Evropi: Izveštaj* (Evropska komisija, 2019), 128–131.

⁵⁸ *Prava na ravnopravnost transrodnih i interseksualnih osoba u Evropi – komparativna analiza* (Kancelarija za publikacije Evropske unije, 2018); *Ljudska prava i interseksualne osobe – Tematski dokument* (Izdavaštvo Saveta Evrope, 2015). Evropski sud za ljudska prava je 2022. godine, odbijajući tužbu na osnovu prihvatljivosti, sugerisao da će zaštititi telesni integritet interseksualne dece i mladih u odgovarajućoj parnici. Videti: Evropski sud za ljudska prava, *M protiv Francuske*, predstavnica br. 42821/18 (ESLJP, 19. maj 2022).

Prava dece i izloženost LGBTI osoba praksama konverzije

36. Oblast od posebnog značaja je zaštita LGBTI dece, kao i mladih koji imaju LGBTI roditelje ili staratelje.⁵⁹ Ova deca i adolescenti mogu biti isključeni, u potpunosti ili delimično, iz zakona koji uključuju LGBTI, a njihove potrebe i želje su prečesto podređene predrasudama i pristrasnostima odraslih. Takva situacija nije u skladu sa osnovnim principom ljudskih prava da, u svim akcijama koje se tiču dece, najbolji interes deteta treba da bude primarna briga.⁶⁰

37. LGBTI mladi su posebno ranjivi na prakse konverzije. Ove izrazito neetičke intervencije, koje se ponekad nazivaju takozvanim „terapijama” konverzije, imaju za cilj da promene seksualnu orijentaciju i/ili rodni identitet pojedinaca. Prakse konverzije mogu uključivati više oblika ponašanja, uključujući fizičko, emocionalno ili psihičko zlostavljanje, a mogu se vršiti i nad odraslim LGBTI osobama. Prakse konverzije osudili su akteri koji se bore za zaštitu ljudskih prava⁶¹ i zabranjene su u sve većem broju evropskih zemalja.⁶² Iako su nedelotvorne u postizanju njihovih navedenih ciljeva, prakse konverzije mogu imati doživotne negativne uticaje na mentalno i fizičko blagostanje LGBTI osoba. One potkopavaju prava LGBTI osoba da žive dostojanstveno i bez nehumanog ili ponižavajućeg postupanja.

Neodgovarajuće postupanje sa zahtevima za azil LGBTI osoba

38. U sferi prava na azil i prava izbeglica, osnovan strah od progona ili maltretiranja zbog pripadnosti LGBTI zajednici priznat je kao osnov za azil.⁶³ Međutim, čak i u zemljama u kojima takvo priznanje već postoji, postoje dokazi da institucije podvrgavaju pojedince nasilnim procenama kako bi utvrdile „kredibilitet” njihove seksualne orijentacije.⁶⁴ Ovo uključuje, ali nije ograničeno na, invazivno ispitivanje, psihološko testiranje i izvlačenje nesrazmernih zaključaka kada određene osobe na samom početku tog procesa ne uspevaju da istaknu LGBTI-fobični motiv za svoje iskustvo progona. Takve procene su ponižavajuće i imaju nesrazmeran uticaj na LGBTI osobe koje mogu doživeti ukrštene oblike diskriminacije na osnovu „rase”, etničkog ili nacionalnog porekla, državljanstva i veroispovesti. Širom područja Saveta Evrope, LGBTI izbeglice i tražioci azila takođe mogu doživeti diskriminaciju i netoleranciju van procedura procene zahteva za azil, uključujući nebezbedni smeštaj, ograničen pristup neophodnoj zdravstvenoj zaštiti i prepreke za dobijanje punog zakonskog priznanja.

39. ECRI primećuje da, čak i u državama članicama koje priznaju LGBTI pojedince kao izbeglice, neki konteksti i dalje mogu predstavljati rizik od progona ili zlostavljanja. Na primer, u zemljama u kojima postoje zakoni ili zakonske sankcije protiv LGBTI osoba, ali se generalno ne sprovode, i dalje može postojati rizik od nanošenja štete po povratku LGBTI osobe u takvu zemlju. Ovo naglašava potrebu za pažljivim razmatranjem pojedinačnih okolnosti LGBTI tražilaca azila i izbeglica, kao i potrebu da se poštuju njihova ljudska prava i zaštite od diskriminacije, progona i zlostavljanja, uključujući princip zabrane vraćanja.

Rastući govor mržnje protiv LGBTI osoba i takozvane antirodne kampanje

40. Poslednjih godina, nekoliko država članica uočilo je porast političkog i drugog javnog diskursa, posebno onlajn, protiv takozvane „LGBTI ideologije” ili „rodne ideologije”.⁶⁵ „Antirodni” pokreti koji se protive LGBTI pravima često se protive i kampanjama za prava žena, uključujući i veću reproduktivnu autonomiju. Često se zasnivaju na nepotkrepljenim tvrdnjama da zaštita i unapređenje ženskih prava i prava LGBTI osoba podriiva nacionalni identitet, verske slobode i

⁵⁹ Videti, na primer, Savet Evrope, *Strategija Saveta Evrope za prava deteta (2022–2027)* (Savet Evrope, 2022), 23.

⁶⁰ Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima deteta, član 3(1).

⁶¹ Izveštaj nezavisnog eksperta za zaštitu od nasilja i diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta, *Practices of so-called “conversion therapy”*, UN Doc. br. A/HRC/44/53 (1. maj 2020). Takođe videti: Commissioner for Human Rights of the Council of Europe, ‘Nothing to cure: putting an end to so-called “conversion therapies” for LGBTI people’ (16 February 2023) <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/nothing-to-cure-putting-an-end-to-so-called-conversion-therapies-for-lgbti-people>.

⁶² Videti, na primer, *Bans on conversion ‘therapies’ The situation in selected EU Member States*, European Parliament Briefing (European Union, 2022).

⁶³ Preporuka CM/Rec(2010)5 Komiteta Ministara, 42–44. Takođe videti: Visoki komesar Ujedinjenih nacija za izbeglice, „Smernice o međunarodnoj zaštiti br. 9: Zahtevi za dobijanje statusa izbeglice na osnovu seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta u kontekstu člana 1A(2) Konvencije iz 1951. i/ili njenog Protokola o statusu izbeglica iz 1967. godine”, HCR/GIP/12/09 (UNHRC) (23. oktobar 2012).

⁶⁴ Presuda od 2. decembra 2014, *A, B i C protiv Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie*, C148/13 do C150/13, EU:C:2014:2406; Presuda od 25. januara 2018, *F protiv Bevandorlasi es Allampolgarsagi Hivatal*, C473/16, EU:C:2018:36. Takođe videti: Komesar za ljudska prava Saveta Evrope, Komentar o ljudskim pravima, „Potreban je otvoren um da bi se poboljšala zaštita LGBTI tražilaca azila u Evropi” (Savet Evrope, 11. oktobar 2018).

⁶⁵ Rezolucija 2417 (2022) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o borbi protiv rastuće mržnje prema LGBTI osobama u Evropi, Tekst usvojila Skupština 25. januara 2022 (3. sednica).

tradicionalne porodične vrednosti.⁶⁶ Antirodna i anti-LGBTI retorika takođe može pogrešno predstaviti ljudska prava LGBTI osoba, posebno transrodnih osoba, kao pretnju ili rizik za prava žena i dece. Širom Evrope, antirodne kampanje dovele su do zapaljivog javnog govora, uključujući i neke komentare koji bi se mogli kvalifikovati kao netolerantni ili kao mržnja prema LGBTI osobama, posebno transrodnim osobama. U nekim državama članicama domaći političari su prihvatili antirodni jezik, nastojeći da podstaknu ogorčenost i da se prikažu kao branioci tradicionalnih vrednosti.

41. Tamo gde političke stranke i političari na vlasti prihvataju antirodnu retoriku, pristrasnost prema LGBTI osobama se često intenzivira u opštoj javnosti jer se smatra da ovaj govor ima zvaničnu podršku. Anti-LGBTI stavovi takođe su još ukorenjeniji kada usvojeni zakoni značajno utiču na LGBTI osobe i njihova prava, ili zabranjuju cirkulaciju informacija o LGBTI osobama u javnim institucijama ili javnim ustanovama. Takvi zakoni i mere ne utiču samo na pojedince, već takođe stvaraju zagušujuću klimu u kojoj se LGBTI organizacije civilnog društva osećaju sve više zastrašenim i ograničenim u svom radu na terenu i podizanju svesti javnosti.

Nedostatak odgovornosti za dela govora mržnje protiv LGBTI osoba i nasilja motivisanog mržnjom

42. Postoje dokazi, uključujući i niz slučajeva kojima se bavio Evropski sud za ljudska prava⁶⁷, o neprijateljstvu prema LGBTI osobama u nekim državama članicama. Ovo se posebno odnosi na ograničenja prava na mirno okupljanje i – kroz upotrebu takozvanih zakona o „antigej propagandi” – u vezi sa ograničenjima LGBTI osobama da otvoreno izražavaju, razmatraju ili šire informacije o seksualnoj orijentaciji, rodnom identitetu ili polnim karakteristikama.⁶⁸ Postoje brojni primeri da nacionalne i druge institucije širom Evrope ne uspevaju da zaštite LGBTI osobe i grupe od zločina iz mržnje, uključujući nasilje ili govor mržnje koji predstavlja podsticanje na nasilje, posebno onlajn, ili odbijaju da na odgovarajući način istraže i krivično gone takve zločine, često kao odgovor na pokušaje LGBTI osoba da ostvare svoja prava na slobodu okupljanja ili slobodu izražavanja.

---

⁶⁶ Opšte informacije videti u: *Combating rising hate against LGBTI people in Europe* (Doc. br. 15425 17. decembar 2021), Komitet za ravnopravnost i nediskriminaciju Parlamentarne skupštine Saveta Evrope; ECRI, *Godišnji izveštaj o aktivnostima ECRI koji pokriva period od 1. januara do 31. decembra 2021* (2021), (18)–(22); Komesar za ljudska prava Saveta Evrope, Komentar o ljudskim pravima „Ponos protiv indigniteta: politička manipulacija homofobijom i transfobijom u Evropi” (16. avgust 2021).

⁶⁷ *Identoba i ostali protiv Gruzije*, predstavka br. 73235/12 (ESLJP, 12. maj 2015); *MC i AC protiv Rumunije*, predstavka br. 12060/12 (ESLJP, 12. april 2016); *Beizaras i Levickas protiv Litvanije*, predstavka br. 41288/15 (ESLJP, 14. januar 2020); *Oganezova protiv Jermenije*, predstavka br. 71367/12, predstavka br. 72961/12 (ESLJP, 15. maj 2022).

⁶⁸ *Alekseyev protiv Rusije*, predstavka br. 4916/07, 25924/08 i 14599/09 (ESLJP, 21. oktobar 2010); *GenderDoc-M protiv Moldavije*, predstavka br. 9106/06 (ESLJP, 12. jun 2012); *Bayev i ostali protiv Rusije*, predstavka br. 67667/09 (ESLJP, 20. jun 2017); *KAOS GL protiv Turske*, predstavka br. 4982/07 (ESLJP, 22. novembar 2016).

43. Odbijanje ili nespремnost organa za sprovođenje zakona i tužilaca da spreče, istraže i krivično gone akte nasilja i druga dela kriminalne prirode protiv LGBTI osoba lišava LGBTI osobe ključnih ljudskih prava, uključujući zaštitu od nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, tumačenu u vezi sa pravom na nediskriminaciju.⁶⁹ Nedostatak zaštite i odgovornosti za takva dela nasilja i druga krivična dela stvara klimu straha i nesigurnosti za LGBTI osobe. To ozbiljno ograničava njihovo učešće u građanskom, društvenom i političkom životu država članica. Takvo odbijanje ili nespремnost se takođe mora shvatiti u okviru šireg evropskog pravnog i društvenog konteksta sužavanja mogućnosti za diskusiju, izražavanje i afirmaciju ljudskih prava LGBTI osoba. U isto vreme kada institucije u nekim državama članicama ne uspevaju da adekvatno istraže i krivično gone zločine iz mržnje protiv LGBTI, uključujući govor mržnje, one takođe, između ostalih ograničenja, zabranjuju LGBTI javne marševe, cenzurišu knjige na temu LGBTI i etiketiraju LGBTI publikacije kao štetne za decu.⁷⁰ U određenim evropskim zemljama, pojedinci su izloženi većem riziku od hapšenja i krivičnog gonjenja zbog učešća u mirnim LGBTI demonstracijama nego što bi bili zbog izvršenja teških dela nasilja nad onima koji prisustvuju tim demonstracijama.

44. Propust da se istraži i krivično goni nasilje protiv LGBTI osoba često proizilazi iz stavova predrasuda i diskriminacije. Međutim, to može biti i posledica neznanja, neutemeljenih pretpostavki i nerazumevanja. Iako određene evropske zemlje beleže pozitivne primere obuke na temu LGBTI za organe za sprovođenje zakona,⁷¹ tužioce i pravosudne službenike, dostupnost i primena takvih programa nije ujednačena u svim državama članicama. Pristupačni i kulturno prilagođeni programi obuke, osmišljeni u konsultaciji sa LGBTI civilnim društvom i u skladu sa specifičnim potrebama organa za sprovođenje zakona⁷² i drugih aktera krivičnog pravosuđa, mogu biti efikasno sredstvo u prevenciji i borbi protiv stereotipa i predrasuda protiv LGBTI osoba, i stvaranju poverenja među LGBTI osobama. Bez takve obuke, verovatnije je da će službenici za sprovođenje zakona, tužioc i sudije pristupiti incidentima i zločinima protiv LGBTI osoba kroz sočivo pogrešnih pretpostavki, nerazumevanja i predrasuda.

---

⁶⁹ *Identoba i ostali protiv Gruzije*, predstavka br. 73235/12 (ESLJP, 12. maj 2015); *Sabalić protiv Hrvatske*, predstavka br. 50231/13 (ESLJP, 14. januar 2021).

⁷⁰ *Combating rising hate against LGBTI people in Europe* (Doc. br. 15425 17. decembar 2021), Komitet za ravnopravnost i nediskriminaciju Parlamentarne skupštine Saveta Evrope; *Macate protiv Litvanije*, predstavka br. 61435/19 (ESLJP, 23. januar 2023). Rezolucija 2417 (2022) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o borbi protiv rastuće mržnje prema LGBTI osobama u Evropi, Tekst usvojila Skupština 25. januara 2022 (3. sednica).

⁷¹ Takođe videti, Savet Evrope, Joanna Perry and Paul Franey, *Policing Hate Crime against LGBTI persons: Training for a Professional Police Response* (Savet Evrope, 2017).

⁷² S tim u vezi, organi za sprovođenje zakona mogu uključiti zatvorsko i drugo pritvorsko osoblje u obuku i programe za razvoj kompetencija za sprečavanje i suzbijanje anti-LGBTI diskriminacije, govora mržnje i nasilja u centrima za lišenje slobode, posebno u imigracionim pritvorskim centrima i zatvorima. Takođe videti rad Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT).

PREPORUKE

ECRI primećuje da se nivoi i oblici netolerancije i diskriminacije LGBTI osoba značajno razlikuju među državama članicama Saveta Evrope. Preporuke u nastavku, koje takođe uzimaju u obzir zaključke praćenja ECRI u različitim zemljama, imaju za cilj da pomognu državama članicama da spreče i bore se protiv diskriminacije i netolerancije prema LGBTI osobama, u saradnji sa zajednicama na koje se to odnosi, imajući u vidu posebne poteškoće i probleme u raznim državama članicama.

ECRI preporučuje vladama država članica da:

OPŠTA NAČELA

1. daju visok prioritet unapređenju i postizanju ravnopravnosti LGBTI osoba i borbi protiv diskriminacije i netolerancije prema njima, preduzimajući sve pozitivne mere, uključujući zakonodavstvo, administrativnu politiku i nacionalne strategije ili akcione planove, kako bi se osiguralo da LGBTI osobe budu bezbedne, podjednako zaštićene pred zakonom i da imaju mogućnost da uživaju prava i slobode u istoj meri kao i svi ostali članovi društva;
2. obezbede da se mere koje se preduzimaju u borbi protiv diskriminacije i netolerancije prema LGBTI osobama sprovede na svim administrativnim nivoima (lokalnim/regionalnim i nacionalnim) i olakšaju uključivanje širokog spektra aktera iz različitih sektora društva, uključujući pravni, društveni, verski, obrazovni sektor, sektor civilnog društva i kulturnu sferu. Takve mere takođe treba da se pozabave uticajem rodne neravnopravnosti i nanošenja štete zasnovane na rodu. Politike koje se donose za povećanje rodne ravnopravnosti treba da na odgovarajući način uzmu u obzir iskustva lezbejki, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih žena;
3. osiguraju da zakoni i politike protiv zločina iz mržnje i diskriminacije pružaju delotvornu zaštitu LGBTI osobama, i da se uzdrže od usvajanja zakona ili politika koje viktimizuju, diskriminišu ili legitimišu mržnju prema LGBTI osobama;
4. obezbede da sve LGBTI osobe i grupe mogu slobodno da izraze i pristupe stavovima i informacijama o svojim pravima i svom položaju u društvu, bezbedno i bez uznemiravanja ili napada, i da budu u potpunosti zaštićene od strane policije i drugih nadležnih institucija;
5. uspostave sveobuhvatan, tačan i pouzdan sistem za prikupljanje relevantnih i raščlanjenih podataka u vezi sa LGBTI osobama, poštujući međunarodne standarde prikupljanja podataka i interseksionalnu perspektivu i uz poštovanje principa poverljivosti, dobrovoljne samoidentifikacije i informisanog pristanka. Podatke treba prikupljati isključivo za unapređenje LGBTI ravnopravnosti i prevenciju i borbu protiv netolerancije i diskriminacije LGBTI osoba. Treba uložiti posebne napore kako bi se osiguralo da svi podaci budu, koliko god je to moguće, reprezentativni za celu LGBTI populaciju, uključujući one koji mogu doživeti interseksionalnu diskriminaciju, kao što su LGBTI osobe koje pripadaju zajednici Roma ili Putnika. Iskustva lezbejki, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba, posebno onih koje se identifikuju kao žene, treba tačno, adekvatno i na odgovarajući način uzeti u obzir u procesima regrutovanja;
6. osmišljavaju zakone, politike, akcione planove i druge mere zasnovane na dokazima, koje priznaju i odražavaju proživljeno iskustvo diskriminacije LGBTI osoba – shvatajući da takva iskustva mogu biti oblikovana, izmenjena ili dopunjena drugim ključnim aspektima identiteta ili ličnog iskustva, uključujući „rasu”, etničko ili nacionalno poreklo, državljanstvo, pol, status invaliditeta i veroispovest. U osmišljavanju tako sveobuhvatnih i delotvornih zakona, politika i akcionih planova za LGBTI osobe, vlade bi trebalo da primene interseksionalni pristup u dizajnu, strukturi i primeni, i da pokreću periodične revizije kako bi nadgledale primenu tog pristupa;
7. obezbede da nacionalni zakon efikasno definiše i zabranjuje diskriminaciju zasnovanu na stvarnoj ili uočenoj seksualnoj orijentaciji, rodnom identitetu i polnim karakteristikama i da javnim organima daje obavezu unapređenja ravnopravnosti LGBTI osoba i sprečavanja diskriminacije u obavljanju svojih funkcija. Zabrane diskriminacije, bilo građanske, administrativne ili krivične, treba da pokriju sve oblasti života, uključujući obrazovanje, zapošljavanje, stanovanje i zdravstvenu zaštitu. Institucije treba da obezbede da se antidiskriminacijsko zakonodavstvo proširi na sve LGBTI osobe, osobe za koje se smatra da su LGBTI, i na osobe koje doživljavaju diskriminaciju zbog njihove povezanosti sa LGBTI osobama ili grupama;
8. obezbede razvoj sveobuhvatnog zakonodavnog okvira, uključujući odredbe građanskog,

upravnog i krivičnog prava, kako bi se delotvorno sprečio govor mržnje protiv LGBTI osoba, uključujući govor mržnje na mreži, i krivično gonjenje govora mržnje protiv LGBTI kriminalne prirode i drugih zločina iz mržnje. Anti-LGBTI govor mržnje krivične prirode i drugi zločini iz mržnje ne bi trebalo da imaju niže kazne od govora mržnje krivične prirode i drugih zločina iz mržnje motivisanih drugim zaštićenim osnovama;

9. obezbede da nacionalno krivično zakonodavstvo pokriva dela krivične prirode sa anti-LGBTI motivom i da se svaki takav motiv smatra otežavajućom okolnošću pri određivanju odgovarajućih kazni;

10. obezbede da zakoni, propisi i politike koji se primenjuju na internet posrednike adekvatno pokrivaju zaštitu od anti-LGBTI diskriminacije, govora mržnje i zločina iz mržnje, uzimajući u obzir višestruke i ukrštene oblike diskriminacije;

POLITIKE I INSTITUCIONALNA SARADNJA

Nacionalne strategije i akcioni planovi za ravnopravnost LGBTI osoba

11. usvoje, implementiraju i na odgovarajući način obezbede resurse za nacionalnu strategiju ravnopravnosti ili akcioni plan za unapređenje i postizanje ravnopravnosti i sprečavanje i borbu protiv netolerancije i diskriminacije zasnovane na stvarnoj ili uočenoj seksualnoj orijentaciji, rodnom identitetu i polnim karakteristikama;

12. osiguraju da svaka nacionalna strategija ravnopravnosti ili akcioni plan sadrži konkretne mere, kao što su predloženi zakoni, vladine smernice, programi obuke, finansijska podrška i kampanje za podizanje svesti javnosti, kako bi se sprečio govor mržnje protiv LGBTI i nasilje motivisano mržnjom, te da bi se postigla delotvorna ravnopravnost LGBTI osoba u svim oblastima života, uključujući obrazovanje, zapošljavanje, stanovanje i zdravstvenu zaštitu;

13. osiguraju da se svaka nacionalna strategija ravnopravnosti ili akcioni plan razvija, sprovodi i prati u bliskoj konsultaciji sa relevantnim akterima civilnog društva, uključujući LGBTI osobe;

14. sprovode periodične i konačne, nezavisne i javno dostupne evaluacije zasnovane na dokazima o sprovođenju bilo koje nacionalne strategije ravnopravnosti ili akcionog plana, u cilju ponovnog prilagođavanja implementacije, po potrebi, ili razvoja takvih daljih strategija zasnovanih na naučenim lekcijama, uz, gde je potrebno, suočavanje sa novim pretnjama ljudskim pravima LGBTI osoba. Periodične i završne evaluacije treba da prate delotvornost nacionalne strategije ravnopravnosti ili akcionog plana u rešavanju interseksionalne diskriminacije koju doživljavaju LGBTI osobe;

Privatni i porodični život i prava deteta

15. osiguraju da sve LGBTI osobe delotvorno ostvaruju prava na privatni i porodični život i da porodični zakoni i drugi zakoni ne vrše diskriminaciju na osnovu stvarne ili percipirane seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili polnih karakteristika;

16. prošire zakonsko priznanje i zaštitu na LGBTI osobe i osiguraju da parovi, koji su ozvaničili svoju istopolnu vezu, imaju jednak pristup istim pravima i beneficijama kao pojedinci u zakonski priznatim odnosima različitih polova, uključujući imovinu, izdržavanje i nasledna prava. Transrodne i interseksualne osobe treba da imaju pravo da formiraju pravne odnose u skladu sa svojim zakonom priznatim rodnom;

17. obezbede delotvoran pravni okvir za priznavanje LGBTI partnerstava i drugih porodičnih veza LGBTI osoba u prekograničnim situacijama;

18. obezbede da najbolji interesi deteta budu primarni faktor u kreiranju politike i u svim upravnim i sudskim odlukama za LGBTI decu i decu LGBTI osoba;

19. usvoje delotvorne zaštite od diskriminacije na osnovu stvarne ili uočene seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili polnih karakteristika prilikom uspostavljanja pravnog odnosa između roditelja i njihove dece. Cilj treba da bude da se omogući da LGBTI osobe uživaju jednak tretman, posebno u:

a. utvrđivanju ko su zakonski roditelji deteta;

b. definisanju ko ima zakonsku odgovornost za dete, a ko ima zakonsko pravo da odlučuje o detetu;

- c. određivanju sa kim će dete živeti ili imati kontakt;
  - d. pristupu mogućnosti usvajanja;
20. kada države članice dozvoljavaju upotrebu potpomognutih reproduktivnih tehnologija, zabrane diskriminaciju u pristupu tim tehnologijama zbog stvarne ili uočene seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili polnih karakteristika;
21. garantuju svoj deci pravo da slobodno izraze svoju seksualnu orijentaciju, rodni identitet ili polne karakteristike bez diskriminacije, posebno u kontekstu obrazovanja;

Zabrana praksi konverzije

22. sprovedu sveobuhvatne i delotvorne zakonske zabrane, uključujući oglašavanje i promociju, svih praksi koje imaju za cilj da preobrate ili promene seksualnu orijentaciju i/ili rodni identitet dece, uključujući način na koji deca izražavaju svoju seksualnu orijentaciju i/ili rodni identitet;
23. obezbede delotvorne mere, uključujući zakonske zabrane ili profesionalne kodekse prakse, kako bi se osiguralo da nijedna odrasla osoba ne bude podvrgnuta nedobrovoljnim ili prisilnim praksama, koje imaju za cilj da preobrate ili promene njenu seksualnu orijentaciju i/ili rodni identitet, uključujući način na koji izražavaju svoju seksualnu orijentaciju i/ili rodni identitet;

Zakonsko priznavanje roda i pristup zdravstvenoj zaštiti uz uvažavanje pitanja roda

24. obezbede da nacionalni zakon garantuje brz, transparentan i pristupačan proces zasnovan na jasnim, preciznim i predvidivim zakonima po kojima ljudi mogu dobiti zakonsko priznanje roda, kao i da pojedinci mogu promeniti svoje ime i pol u svim službenim identifikacionim dokumentima, dokumentima iz oblasti socijalne zaštite i drugim javnim dokumentima. Države članice treba da obezbede da zakonsko priznavanje roda bude dostupno interseksualnim osobama;
25. garantuju da dobijanje zakonskog priznanja roda ne zavisi od toga da li će se osobe podvrgnuti nasilnim zahtevima, kao što su prisilna sterilizacija i/ili medicinske procedure; dijagnoze mentalnog zdravlja; prisilni razvod ili gubitak porodičnih veza, uključujući roditeljski status; nesrazmerni finansijski troškovi; ili dokaz o takozvanom „stvarnom životnom iskustvu” življenja u skladu sa njihovim rodnim identitetom;
26. gde se od ljudi zahteva da se podvrgnu sterilizaciji kao preduslovu za dobijanje zakonskog priznavanja roda, razmotre dodelu naknade tim pojedincima;
27. obezbede da nacionalni zakon pruža jasan i razumljiv put kojim ljudi čije rođenje nije registrovano u državi članici mogu dobiti zakonsko priznavanje roda;
28. istraže opcije za uklanjanje ili smanjenje starosnih ograničenja o tome ko može dobiti zakonsko priznanje roda;
29. razmotre uvođenje dodatnih rodnih kategorija i potrebu uključivanja rodnih markera u identifikacione dokumente, dokumente iz oblasti socijalne zaštite i druge javne dokumente;
30. obezbede da se demedikalizacija zakonskog priznavanja roda ne koristi za uskraćivanje neophodne zdravstvene zaštite uz uvažavanje pitanja roda za ljude koji žele da se upuste u medicinsku tranziciju. Države članice treba da obezbede, koliko je to moguće, da transrodne osobe imaju bezbedan, pristupačan i blagovremen pristup neophodnom lečenju uz uvažavanje pitanja roda;
31. obezbede da nacionalna pravila koja regulišu zdravstveno osiguranje uz uvažavanje pitanja roda ne diskriminišu na osnovu stvarne ili percipirane seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili polnih karakteristika. Svako ograničenje zdravstvenog osiguranja uz uvažavanje pitanja roda treba da poštuje prava na privatni život, nediskriminaciju i najviši mogući zdravstveni standard;

Interseksualne osobe

32. preduzmu korake za usvajanje sveobuhvatnih, delotvornih i odvrćajućih zakonskih mera, koje zabranjuju obavljanje medicinski nepotrebnih operacija (često se nazivaju takozvanim operacijama „normalizacije pola”) i drugih neterapeutskih tretmana sve dok interseksualna deca ne budu u stanju da učestvuju u donošenju odluka, na osnovu principa slobodnog i informisanog pristanka. Nacionalni zakoni treba da izričito priznaju pravo interseksualnih osoba na telesni integritet;

33. razjasne da društveni stavovi ili preferencije ne predstavljaju zakonito opravdanje za izvođenje neterapeutskih medicinskih procedura na telima interseksualnih osoba;
34. obezbede da, u situacijama kada su interseksualne osobe bile podvrgnute medicinskim intervencijama bez pristanka, one imaju pristup svim odgovarajućim podrškama, uključujući naknadnu negu i savetovanje ako je potrebno. Osobe koje su bile podvrgnute takvom tretmanu treba da imaju pun pristup svojim medicinskim kartonima;
35. kada su medicinski nepotrebni hirurški zahvati ili drugi tretmani obavljani na interseksualnim osobama, bez njihovog slobodnog i informisanog pristanka, razmotre dodelu naknade tim licima;
36. obezbede odgovarajuću obuku svim zdravstvenim radnicima i kreatorima politike, posebno studentima medicine, čime se naglašava da interseksualne osobe imaju pravo na telesni integritet i različitost. Vlade treba da obezbede da interseksualne osobe, uključujući one osobe koje doživljavaju interseksionalnu diskriminaciju, i njihovi predstavnici, igraju centralnu ulogu u osmišljavanju takvih obuka;

Azil i izbeglice

37. garantuju da, prema domaćim zakonima o azilu, LGBTI osobe, koje imaju osnovan strah od progona ili zlostavljanja zbog stvarne ili uočene seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili polnih karakteristika, mogu da se prijave za i, gde je to prikladno, nakon individualizovane procene rizika, dobiju status izbeglice. Države članice treba da se uzdrže od odbacivanja zahteva za azil da bi LGBTI osobe, ako se vrate u zemlju porekla, mogle da izbegnu progon ili zlostavljanje prikrivanjem svoje seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili polnih karakteristika;
38. obezbede da LGBTI osobe dobiju odgovarajuću podršku u procesima azila i da ne budu predmet neprikladnih ili uvredljivih procena kredibiliteta, koje narušavaju njihovo dostojanstvo, predstavljaju diskriminaciju ili izlažu te osobe ponižavajućem postupanju. Ovo uključuje, ali bez ograničenja, psihijatrijsko testiranje; neprikladno, seksualizovano ili stereotipno ispitivanje; traženje ili prihvatanje eksplicitnog materijala za dokazivanje da je osoba LGBTI; ili izvlačenje nesrazmernih zaključaka iz početnog propusta podnosioca zahteva da pomene LGBTI-fobične motivacije za njihov progon ili zlostavljanje;
39. obezbede obuku kako bi se osiguralo da javni službenici, koji obrađuju i odlučuju o zahtevima za azil, imaju dovoljno znanja i kako bi mogli da sarađuju sa LGBTI osobama na kulturno informisan i kompetentan način i bez stereotipnih pretpostavki;
40. obezbede da, dok čekaju ishod svog zahteva za azil, LGBTI osobe imaju pristup bezbednom smeštaju u kome neće doživeti diskriminaciju od strane institucija ili drugih stanovnika. Vlade treba, koliko god je to moguće, da poštuju rodni identitet, uključujući izražavanje rodnog identiteta, ljudi koji traže azil, na primer kroz obezbeđivanje odgovarajuće zdravstvene zaštite, smeštaja i ličnih dokumenata;

PREVENCIJA

Kampanje ili programi za podizanje svesti o ravnopravnosti LGBTI osoba

41. promovišu, sprovode ili podržavaju, i to, na primer, kroz finansijsku podršku, kampanje ili programe za podizanje svesti, uključujući saradnju sa civilnim društvom, telima za ravnopravnost i LGBTI osobama, kako bi se povećala svest i razumevanje u opštoj javnosti o pitanjima ravnopravnosti LGBTI osoba. Države članice treba da obezbede odgovarajuću inkluziju svih LGBTI osoba, uključujući lezbejke, biseksualke, transrodne i interseksualne žene, kao i LGBTI osobe koje mogu doživeti interseksionalnu diskriminaciju;

Obuka medijskih stručnjaka

42. podstiču regulatorna tela za javne medije da organizuju obuke za medijske stručnjake o pravnim i drugim standardima za ravnopravnosti LGBTI osoba i o borbi protiv LGBTI-fobičnog govora mržnje, u cilju sprovođenja takvih standarda, posebno u elektronskim medijima. Države članice treba da obezbede da nacionalni zakoni, koji regulišu medije, zabranjuju diskriminaciju zbog stvarne ili uočene seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili polnih karakteristika;

Prevenција i borba protiv LGBTI-fobije u obrazovanju i kroz obrazovanje

43. promovišu inkluziju za LGBTI učenike i studente na svim nivoima obrazovanja, uz konsultacije sa predstavnicima obrazovnog sektora i LGBTI civilnog društva. Ovo bi trebalo da

obuhvati razvoj mehanizama i smernica o tome kako edukatori i administratori mogu da spreče, istraže i uklone nasilje, maltretiranje i uznemiravanje nad LGBTI učenicima i studentima, kao i usvajanje politike nulte tolerancije prema takvim radnjama u sferi obrazovanja;

44. razviju odgovarajuću obuku za edukatore, posebno tokom njihovog profesionalnog obrazovanja, i za školske i univerzitetske nastavnike i administratore kako bi stekli dovoljno znanja i kompetencije da razumeju i prilagode potrebe LGBTI učenika i studenata;

45. obezbede da nastavni planovi i programi na svim nivoima obrazovanja, uključujući sveobuhvatno obrazovanje na temu međusobnih odnosa i seksualno obrazovanje, obrađuju LGBTI pitanja na način koji je osetljiv, primeren uzrastu i lako razumljiv. Diskusija o LGBTI pitanjima treba da bude zasnovana na dokazima i da poseban naglasak stavi na ravnopravnost, različitost i inkluziju. Institucije bi trebalo da ukinu sve zakone ili politike koje zabranjuju distribuciju materijala učenicima i studentima jer sadrže LGBTI sadržaj;

46. Garantuju, koliko je to moguće, da transrodni i interseksualni učenici i studenti imaju pristup obrazovnim uslugama, uključujući vannastavne aktivnosti i objekte, u skladu sa svojim rodnim identitetom;

Inkluzivno zapošljavanje i radna mesta

47. uvedu delotvorne mere koje zabranjuju diskriminaciju LGBTI osoba i promovišu raznolikost i inkluziju u oblasti zapošljavanja, uključujući politike zapošljavanja, uslove zapošljavanja, politike zadržavanja, mogućnosti napredovanja, disciplinske postupke i otpuštanja;

48. podstiču poslodavce u javnom i privatnom sektoru da osmisle i sprovode politike ili kodekse ponašanja usmerene na sprečavanje i borbu protiv netolerancije i diskriminacije prema LGBTI osobama u pristupu zapošljavanju i na radnom mestu, uključujući osobe sa transrodnom istorijom ili one koje kreću u proces medicinske ili društvene tranzicije;

Kodeksi ponašanja u političkoj sferi i u medijskom sektoru

49. promovišu usvajanje kodeksa ponašanja u parlamentima i drugim politički izabranim skupštinama, koji, poštujući odgovorno ostvarivanje prava na slobodu izražavanja, odbacuju govor mržnje protiv LGBTI;

50. ohrabruju političke stranke i pojedinačne političke aktore, posebno one na rukovodećim pozicijama, da se aktivno suprotstave govoru mržnje protiv LGBTI osoba, posebno putem kontraargumenata, i da se u potpunosti pridržavaju principa i pravila sadržanih u Povelji evropskih političkih partija za nerasističko i inkluzivno društvo koje je usvojila Parlamentarna skupština Saveta Evrope;

51. podstiču štampane i elektronske medije, uključujući onlajn medije, kao i udruženja novinara, da usvoje kodekse ponašanja koji se suprotstavljaju govoru mržnje usmerenom na LGBTI osobe ili njihove pristalice;

ZAŠTITA

Sloboda izražavanja, sloboda okupljanja i sloboda udruživanja

52. osiguraju da sve LGBTI osobe imaju puno i jednako pravo na slobodu izražavanja, okupljanja i udruživanja, omogućavajući im da javno izraze i razgovaraju o seksualnoj orijentaciji, rodnom identitetu ili polnim karakteristikama;

53. dozvoljavaju i štite mirne javne akcije, uključujući marševe, proteste i demonstracije, koje se zalažu za ljudska prava LGBTI osoba. Vlade treba da ukinu sve zakone ili administrativne prakse koje zabranjuju ili ograničavaju, bez zakonitog, legitimnog i neophodnog razloga, pravo LGBTI osoba da učestvuju u takvim javnim akcijama ili koje tretiraju te radnje nepovoljnije od drugih zakonitih marševa, protesta ili demonstracija koje nisu povezane sa ljudskim pravima LGBTI osoba;

54. usvoje adekvatne mere, uključujući pružanje odgovarajuće policijske zaštite, kako bi osigurale da LGBTI osobe mogu da ostvare svoja prava na slobodu izražavanja, okupljanja ili udruživanja. Ovu zaštitu treba proširiti na ljude koji se zalažu za ravnopravnost LGBTI osoba i na pružaoce usluga koji omogućavaju ostvarivanje ljudskih prava LGBTI osoba;

55. ukinu sve zakone ili administrativna pravila koji zabranjuju ili ograničavaju objavljivanje materijala samo zato što sadrže LGBTI sadržaj. Sve odluke o zakonskom ograničavanju pristupa

objavljenim materijalima, uključujući i nametanje starosnih ograničenja, treba da se donose bez diskriminacije na osnovu stvarne ili uočene seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili polnih karakteristika;

56. obezbede da usluge podrške žrtvama, uključujući telefonske linije za pomoć, sisteme za prijavljivanje incidenata, pravne i druge savetodavne usluge i skloništa za žrtve, budu dostupne za adekvatan rad sa LGBTI žrtvama diskriminacije, govora mržnje i zločina iz mržnje ili da u potpunosti uključuju LGBTI osobe. Osoblje koje radi na pružanju takvih usluga treba da prođe odgovarajuću obuku i treba da ima finansijska sredstva za pružanje podrške, uključujući obuku o iskustvima lezbejki, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih žena, kao i LGBTI osoba koje doživljavaju interseksionalnu diskriminaciju:

Tela za ravnopravnost i civilno društvo

57. obezbede da mandati tela za ravnopravnost izričito pokrivaju diskriminaciju zasnovanu na stvarnoj ili uočenoj seksualnoj orijentaciji, rodnom identitetu ili polnim karakteristikama. Organi za zaštitu ravnopravnosti treba da imaju ista ovlašćenja, resurse i odgovornosti za delotvornu zaštitu ljudskih prava LGBTI osoba poput onih koje koriste za zaštitu ljudskih prava drugih grupa u okviru svog mandata, uključujući pravo da daju preporuke i nadgledaju njihovo sprovođenje;

58. osiguraju da organizacije civilnog društva koje promovišu ljudska prava LGBTI osoba budu u mogućnosti da se registruju i rade bez diskriminacije i garantuju da takve organizacije, kao i pojedinačni branioci ljudskih prava koji promovišu LGBTI ravnopravnost, uživaju efektivnu zaštitu od diskriminacije, govora mržnje, zločina iz mržnje i zlostavljanja ili tegobnih parnica;

Istražne, tužilačke i procesne mere

59. usvajaju i sprovode kodekse ponašanja za državne i druge relevantne javne službenike koji izričito zabranjuju upotrebu jezika koji podstiče, promovise, širi ili opravdava nasilje, mržnju ili diskriminaciju prema LGBTI osobama ili pojedincima povezanim sa LGBTI osobama, i da promovisu upotrebu kontraargumenata i alternativnog govora koji se suprotstavlja tim praksama, u skladu sa potrebama. Govor koji opravdava ili podstiče nasilje i mržnju prema LGBTI osobama, uključujući govor koji je motivisan interseksionalnim osnovama, treba da bude istražen i krivično gonjen u skladu sa nacionalnim odredbama o govoru mržnje;

60. osiguraju da se zločini iz mržnje počinjeni protiv LGBTI osoba efikasno istraže i procesuiraju. Organi za sprovođenje zakona i tužilaštva treba da usvoje smernice o evidentiranju i istrazi takvih krivičnih dela;

61. obezbede da se govor mržnje počinjen na mreži, motivisan anti-LGBTI pristrasnošću, kažnjava na isti način kao i krivična dela počinjena van mreže, i da se govor mržnje protiv LGBTI osoba na mreži adekvatno obradi putem delotvorne istrage, krivičnog gonjenja i drugih odgovarajućih mera;

62. podržavaju obuku i razvijaju kompetencije za sprečavanje i borbu protiv diskriminacije protiv LGBTI osoba, uključujući interseksionalnu diskriminaciju, govor mržnje i zločine iz mržnje za organe za sprovođenje zakona,⁷³ tužioce i sudije, u saradnji i konsultaciji sa relevantnim akterima civilnog društva, uključujući LGBTI organizacije i tela za ravnopravnost;

63. obezbede da se, kada je zločin počinjen protiv LGBTI osoba, onih za koje se smatra da su LGBTI, ili osoba koje su povezane sa LGBTI osobama, od samog početka istraži mogućnost da je motivisan anti-LGBTI pristrasnošću i da to čini sastavni deo istrage;

64. pruže delotvornu, pristupačnu podršku žrtvama i svedocima da prijave zločine iz mržnje protiv LGBTI osoba uz svest o mogućnosti interseksionalne diskriminacije. Institucije treba da sprovode mere za izgradnju poverenja kako bi unapredile saradnju između policije i LGBTI osoba, što bi doprinelo i unapređenju dijaloga (npr. redovni sastanci, službenici za vezu sa zajednicom) između LGBTI osoba i organa za sprovođenje zakona.

---

⁷³ Za potrebe ove konkretne preporuke, organi za sprovođenje zakona mogu uključiti zatvorsko i drugo pritvorsko osoblje u obuku i programe za razvoj kompetencija za sprečavanje i suzbijanje anti-LGBTI diskriminacije, govora mržnje i nasilja u centrima za lišenje slobode.

Literatura

Savet Evrope

Komesar za ljudska prava

- *Diskriminacija po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta u Evropi, 2. izdanje* (Izdavaštvo Saveta Evrope, 2011)
- *Ljudska prava i rodni identitet*, CommDH/IssuePaper(2009) (Izdavaštvo Saveta Evrope, 2009)
- *Ljudska prava i interseksualne osobe – Tematski dokument* (Izdavaštvo Saveta Evrope, 2015)
- Komentar o ljudskim pravima, „Sveobuhvatno seksualno obrazovanje štiti decu i pomaže u izgradnji sigurnijeg, inkluzivnog društva” (21. jul 2020)
- Komentar o ljudskim pravima, „Nema ničeg što bi trebalo lečiti: stavljanje tačke na takozvane 'terapije konverzije' za LGBTI osobe” (16. februar 2023)
- Komentar o ljudskim pravima, „Potreban je otvoren um da bi se poboljšala zaštita LGBTI tražilaca azila u Evropi” (11. oktobar 2018)
- Komentar o ljudskim pravima, „Ponos protiv indigniteta: politička manipulacija homofobijom i transfobijom u Evropi” (16. avgust 2021)

Komitet ministara

- Preporuka CM/Rec(2010)5 o merama za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta
- Strategija Saveta Evrope za prava deteta (2022-2027) (Savet Evrope, 2022)
- *Sprovođenje Preporuke CM/Rec(2010)5 o merama za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta – Tematski izveštaj o zakonskom priznavanju roda u Evropi*, GT-ADI-SOGI(2022)7, Upravni odbor za borbu protiv diskriminacije, različitost i inkluziju (CDADI) Radna grupa za seksualnu orijentaciju, rodni identitet, rodno izražavanje i polne karakteristike (GT-ADI-SOGI)

Kongres lokalnih i regionalnih vlasti

- Rezolucija 380(2015) o garantovanju ljudskih prava lezbejkama, homoseksualcima, biseksualcima i transrodnim osobama (LGBT): odgovornost za evropske gradove i regione
- Rezolucija 470(2021) o zaštiti LGBTI osoba u kontekstu rastućeg govora mržnje i diskriminacije protiv LGBTI: Uloga lokalnih i regionalnih institucija

Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije (ECRI)

- *Godišnji izveštaj o aktivnostima EKRN, koji pokriva period od 1. januara do 31. decembra 2021* (2021)
- Rečnik ECRI, <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/ecri-glossary>
- Mišljenje ECRI o konceptu „rasizacije”, usvojeno na 87. plenarnom sastanku ECRI 8. decembra 2021.

Evropska komisija za demokratiju putem prava (Venecijanska komisija)

- Mišljenje o usklađenosti sa međunarodnim standardima ljudskih prava Zakona LXXIX o izmenama i dopunama određenih akata za zaštitu dece, Mišljenje br. 1059/2021 CDL-AD(2021)050, usvojeno na 129. plenarnoj sednici (Venecija/onlajn, 10–11. decembar 2021)
- Mišljenje o pitanju zabrane takozvane 'propagande homoseksualizma' u svetlu novijeg zakonodavstva u nekim državama članicama Saveta Evrope, Mišljenje 707/2012 CDL-AD(2013) 022, usvojeno na 95. plenarnoj sednici (Venecija, 14–15. jun 2013).

Evropski komitet za socijalna prava

- *Međunarodni centar za pravnu zaštitu ljudskih prava (INTERIGHTS) protiv Hrvatske*, pritužba br. 45/2007 (2009)
- *Transgender Europe i ILGA-Europe protiv Češke*, pritužba br. 117/2015 (2018)

Evropski sud za ljudska prava

- *Adrian Coman i ostali protiv Rumunije*, predstavka br. 2663/21 (ESLJP, izrečena 9. februara 2021)
- *Alekseyev protiv Rusije*, predstavka br. 4916/07, 25924/08 i 14599/09 (ESLJP, 21. oktobar 2010)
- *AM i ostali protiv Rusije*, predstavka br. 47220/19 (ESLJP, 6. jul 2021)
- *AP, Garçon i Nicot protiv Francuske*, predstavka br. 79885/12 (ESLJP, 6. april 2017)
- *Bączkowski i ostali protiv Poljske*, predstavka br. 1543/06 (ESLJP, 3. maj 2007)
- *Bayev i ostali protiv Rusije*, predstavka br. 67667/09 (ESLJP, 20. jun 2017)
- *Beizaras i Levickas protiv Litvanije*, predstavka br. 41288/15 (ESLJP, 14. januar 2020)
- *Buhuceanu i ostali protiv Rumunije*, predstavka br. 20081/19 i 20 (ESLJP, 23. maj 2023)
- *Dudgeon protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, predstavka br. 7525/7 (ESLJP, 22. oktobar 1981)
- *Fedotova i ostali protiv Rusije*, predstavka br. 40792/10, 30538/14 i 43439/14 (ESLJP, 17. januar 2023)
- *GenderDoc-M protiv Moldavije*, predstavka br. 9106/06 (ESLJP, 12. jun 2012)
- *Goodwin protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, predstavka br. 28957/95 (ESLJP, 11. jul 2002)
- *Identoba i ostali protiv Gruzije*, predstavka br. 73235/12 (ESLJP, 12. maj 2015)
- *KAOS GL protiv Turske*, predstavka br. 4982/07 (ESLJP, 22. novembar 2016)
- *Karner protiv Austrije*, predstavka br. 40016/98 (ESLJP, 24. jul 2003)
- *M protiv Francuske*, predstavka br. 42821/18 (ESLJP, 19. maj 2022)
- *Macate protiv Litvanije*, predstavka br. 61435/19 (ESLJP, 23. januar 2023)
- *MC i AC protiv Rumunije*, predstavka br. 12060/12 (ESLJP, 12. april 2016)
- *Oganezova protiv Jermenije*, predstavka br. 71367/12, predstavka br. 72961/12 (ESLJP, 15. maj 2022)
- *Oliari i ostali protiv Italije*, predstavka br. 18766/11 i 36030/11 (ESLJP, 21. jul 2015)
- *OM protiv Mađarske*, predstavka br. 9912/15 (ESLJP, 5. jul 2016)
- *PB i JS protiv Austrije*, predstavka br. 18984/02 (ESLJP, 22. oktobar 2010)
- *Sabalić protiv Hrvatske*, predstavka br. 50231/13 (ESLJP, 14. januar 2021)
- *Salgueiro da Silva Mouta protiv Portugalije*, predstavka br. 33290/96 (ESLJP, 21. decembar 1999)
- *Schalk i Kopf protiv Austrije*, predstavka br. 30141/04 (ESLJP, 22. novembar 2010)
- *Taddeucci i McCall protiv Italije*, predstavka br. 51362/09 (ESLJP, 30. jun 2016)
- *X i ostali protiv Austrije*, predstavka br. 19010/07 (ESLJP, 19. februar 2013)
- *X i Y protiv Rumunije*, predstavka br. 2145/16 (ESLJP, 19. januar 2021)
- *X, Y i Z protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, predstavka br. 21830/93 (ESLJP, 22. april 1997)
- Informativni bilten o *Homoseksualnosti: Krivični aspekti, pitanja seksualne orijentacije i rodni identitet*, Evropski sud za ljudska prava, Odsek za štampu (*veb-sajt Evropskog suda za ljudska prava*), <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=press/factsheets&c>
- Tematski informativni bilteni Odeljenja za izvršenje presuda Evropskog suda za ljudska prava, o pravima LGBTI osoba <https://rm.coe.int/thematic-factsheet-lgbti-eng/1680a3b2d7>

Parlamentarna skupština

- Rezolucija 2048 (2015) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o diskriminaciji transrodnih osoba u Evropi, Tekst usvojila Skupština 22. aprila 2015 (15. sednica)
- Rezolucija 2191 (2017) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o promovisanju ljudskih prava i eliminisanju diskriminacije interseksualnih osoba, Tekst usvojila Skupština 12. oktobra 2017 (35. sednica)
- Rezolucija 2191 (2017) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o promovisanju ljudskih prava i eliminisanju diskriminacije interseksualnih osoba, Tekst usvojila Skupština 12. oktobra 2017 (35. sednica)
- Rezolucija 2239 (2018) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o privatnom i porodičnom životu: Postizanje ravnopravnosti bez obzira na seksualnu orijentaciju, tekst koji je Skupština usvojila 10. oktobra 2018 (33. sednica)
- Komitet za ravnopravnost i nediskriminaciju, izvestilac: Fourat Ben Chikha, *Combating rising hate against LGBTI people in Europe* (br. dok. 15425, 17. decembar 2021)

- Rezolucija 2417 (2022) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o borbi protiv rastuće mržnje prema LGBTI osobama u Evropi, Tekst usvojila Skupština 25. januara 2022 (3. sednica)

Publikacije Saveta Evrope

- Joanna Perry and Paul Franey, *Policing Hate Crime against LGBTI persons: Training for a Professional Police Response* (Savet Evrope, 2017)
- *Safe at school: Education sector responses to violence based on sexual orientation, gender identity/expression or sex characteristics in Europe* (Savet Evrope, 2018)

Evropska unija

Sud pravde Evropske unije

- Presuda od 2. decembra 2014, *A, B i C protiv Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie*, C148/13 do C150/13, EU:C:2014:2406
- Presuda od 5. juna 2018, *Coman*, C673/16, EU:C:2018:385
- Presuda od 25. januara 2018, *F protiv Bevdorlasi es Allampolgarsagi Hivatal*, C473/16, EU:C:2018:36
- Presuda od 14. decembra 2021, *V.M.A.*, C490/20, EU:C:2021:1008

Evropska komisija

- *Zakon o zabrani diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije van tržišta rada* (Kancelarija za publikacije Evropske unije, 2020)
- *Specijalni Evrobarometar 493 – Diskriminacija u Evropi: Izveštaj* (Evropska komisija, 2019)
- *Prava na ravnopravnost transrodnih i interseksualnih osoba u Evropi – komparativna analiza* (Kancelarija za publikacije Evropske unije, 2018)

Evropski parlament

- Alina Tryfonidou and Robert Wintemute, *Obstacles to the Free Movement of Rainbow Families in the EU: Study Required by the PETI Committee* (European Union, 2021)
- *Bans on conversion 'therapies' The situation in selected EU Member States*, European Parliament Briefing (European Union, 2022)
- Rezolucija Evropskog parlamenta od 14. februara 2019. o pravima interseksualnih osoba (2018/2878(RSP))

Agencija za osnovna prava (FRA)

- EU-LGBTI: A long way to go for LGBTI equality, Luksemburg, Kancelarija za publikacije Evropske unije (2020)

Nacionalni zakoni i sudska praksa

- Ustavni sud Bugarske, Ustavni spis br. 3/2018, Odluka br. 13 (27. jul 2018)
- Nacrt zakona br. 301/1995 (mart 2023), Slovačka
- Omnibus zakon T/9934 (maj 2020), član 3, Mađarska

Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD)

- Marie-Anne Valfort, *LGBTI in OECD Countries: A Review*, OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 198 (2017, OECD Publishing, Paris)

Ujedinjene nacije (UN)

- Specijalni izvestilac o mučenju i drugom okrutnom, nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju, *Izveštaj specijalnog izvestioca o mučenju i drugom okrutnom, nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju*, Dokument UN br. A/HRC/31/57 (5. januar 2016)
- Izveštaj nezavisnog eksperta za zaštitu od nasilja i diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta, *Practices of so-called "conversion therapy"*, UN Doc. br. A/HRC/44/53 (1. maj 2020)

- UNESCO, *International technical guidance on sexuality education: an evidence-informed approach* (UNESCO, 2018) <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000260770>
- Visoki komesar Ujedinjenih nacija za izbeglice, „Smernice o međunarodnoj zaštiti br. 9: Zahtevi za dobijanje statusa izbeglice na osnovu seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta u kontekstu člana 1A(2) Konvencije iz 1951. i/ili njenog Protokola o statusu izbeglica iz 1967. godine”, HCR/GIP/12/09 (UNHRC) (23. oktobar 2012)

Ovaj prevod je pripremljen uz finansijsku podršku Evropske unije i Saveta Evrope. Sadržaj je isključiva odgovornost Saveta Evrope i ne predstavlja nužno zvanične stavove Evropske unije.

